

„L E G E S R E G I A E”
I. ПИТАЊЕ АУТЕНТИЧНОСТИ

(Извод из магистарског рада)¹⁾

Такозвани краљевски закони, које писци из доба принципата на више места помињу, неки чак истичући посебну стару збирку ових закона, наводно донетих у доба краљевства („*ius Papirianum*” или „*de ritu sacrogrum*”),^{1a)} садрже врло драгоцене податке о положају жена у браку и породици. Међутим, аутентичност ових закона, а збирке посебно, врло је сумњива, што представља велики проблем при анализи положаја жене у најстаријем римском праву. Ако питање њихове аутентичности и није много значајно у неким другим областима истраживања, овде не само да је врло битно, него је и претходно. Нека владајућа схватања у овој области ослањају се управо на одредбе из „*leges regiae*”, те њихова основаност, сумњом у аутентичност одредби, бива озбиљно доведена у питање. А сумњи је толико да је доста раширено мишљење како оваквих закона и збирке није било, но да је реч о једној апокрифној компилацији с краја републике.²⁾

Извесна неслагања у погледу порекла збирке и природне садржаних одредби постоје још у античкој литератури. Према Помпонију,³⁾ изгледа једином,⁴⁾ у питању је збирка закона из области цивилног права (*ius civile Papirianum*), а предложених од краљева и изгласаних на куријатским комицијама; а састављена је наводно од

¹⁾ Јовановић, М. — Положај жене у најстаријем римском праву (магистарски рад), Правни факултет у Београду, 1984, стр. 25—36.

^{1a)} Pomponius lib. singulari ench. D. 1, 2, 2 помиње их као посебну збирку закона. Неки подаци се срећу и код других: Paulus, D. 50. 16, 144; Macrobius, Saturnaliae, 3, 11, 5; Servius, Ad Aeneidam, 12, 836; Велики број одредби о жени реконструисан је према: Dionisiје, Antiquitates Romanae; Fastus, De verborum significatione; Plutarh, Vitae paralelae; Plinius, Historia Naturalis. Неке старе законе помиње и Цицерон, мада не конкретно оне из „*leges regiae*”, нити помиње неку посебну збирку. Старе законе помиње и Ливије, а на неке се позива и Тацит. Више о томе в. Girard, P. — Textes de droit romain, Paris, 1903, стр. 3—4.

²⁾ Више о томе в. Girard, P. — Textes de droit romain, Paris, 1903, стр. 4—5.

³⁾ Pomponius lib. sing. ench. D. 1, 2, 2; превод Даниловић, Ј. — Стојановић, О.: Тестови из римског права, Београд, 1970, стр. 135; Ромац, А. — Извори римског права, Загреб, 1973, стр. 13.

⁴⁾ Више о томе в. Girard, P. — Textes de droit romain, стр. 3.

неког угледног Папирија у доба владавине Тарквинија Суперба. Већина других писаца, међутим, сматра је збирком религијских правила,⁵⁾ а по Дионисију⁶⁾ састављена је од понтифа Папирија на самом почетку републике. Већ су ова неслагања била довољан разлог да се питање аутентичности збирке и самих закона садржаних у њој расправља са више аспеката, да се у модерној литератури формирају различита, чак сасвим супротна схватања;⁷⁾ била су разлог да се актуелизира питање историјске вредности дела старих писаца, односно питање веродостојности сведочанстава о најстаријим римским временима. Расправљање ових питања, међутим, врло је отежано због недостатка других аутентичних података о старом римском времену, као и због чињенице да Збирка заиста садржи и нека архаична правила,⁸⁾ те се отуда у литератури код извесних питања остаје на терену претпоставки, више или мање уверљивих.

Помпонијевог ставу, што се тиче времена састављања Збирке, унеколико противречи податак из Дионисија,⁹⁾ по коме је Тарквиније Охоли укинуо неке Сервијеве законе, као и опште мишљење о Тарквинију Супербу, базирано на традицији, као узурпатору и личности која гази старе обичаје и краљује у доба потпуног безакоња. Но, све то не мора значити апсолутну потврду да није било никакве збирке закона или других прописа, који се по својој садржини не би косили са краљевим тежњама. Помпоније, међутим, помиње законе из области *ius civile-a*, донете на куријатским комицијама; податак чија тачност је у модерној литератури озбиљно доведена у сумњу. Наиме, доста аутора сматра, међу њима и Жирар,¹⁰⁾ да одредбе садржане у збирци, превасходно религијског карактера, нису могле бити предмет народног одлучивања у старом Риму.¹¹⁾ Као аргумент против Помпонијевог става Жирар такође истиче непостојање писаних закона у старо доба Рима, не сматрајући веродостојним податак о уништењу свих краљевских закона на самом почетку периода републике.¹²⁾ Потврду оваквог схватања аутор налази у познатим подацима о сталној борби у Риму и осталим захтевима за писаним законима и објављеним, све до доношења Закона XII таблица.

⁵⁾ Livius, *Ab urbe condita*, I, 32; I, 42.

⁶⁾ Dionisius, *Antiquitates Romanae*, II, 36.

⁷⁾ Више о томе в. Girard, P. — *Textes de droit romain*, стр. 3—4; Girard, P. — *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris, 1918, стр. 14—15.

⁸⁾ Управо због тога што Збирка садржи нека архаична правила многи придају веру подацима из „*leges regiae*”, нпр. Puhar, I. — *Римско право*, Београд, 1969, стр. 45. не искључује могућност постојања оваквих правила у старо доба Рима; Herrmann, Cl. — *La rôle judiciaire et politique des femmes sous la République romaine*, стр. 11. сматра да су закони донети почетком периода републике: Салковски, К. — *Институције са историјом римског права*, Београд, 1894, стр. 19. сматра да је збирка настала после доношења Закона XII таблица.

⁹⁾ Dionisije, *Antiquitates romanae*, IV, 43, 1.

¹⁰⁾ Girard, P. — *Textes de droit romain*, стр. 3—4.

¹¹⁾ Додуше, *comitia calata* учествују у неким религијским питањима (рецимо код *inauguratio i detestatio sacrorum*), али не и у доношењу прописа овакве врсте какви се срећу у „краљевским законима”.

¹²⁾ Girard, P. — *Textes de droit romain*, стр. 4. не верује у овај податак, рекло би се сасвим основано.

Чињеница да није реч о законима у формалном смислу, иако значајна, ипак није одлучујућа за негирање Помпонијевог сведочанства. А разлика у схватањима између њега и осталих писаца можда и није тако велика, но је можда реч о једном другачијем погледу на старо право уопште. Судаћи према постојећим реконструкцијама, Збирка заиста садржи највише религијских правила и одредби које су више или мање, у некаквој вези са религијом. Но, чињеница је и да одредбе залазе у значајне домене приватног живота, а делимично и јавног.¹³⁾ С обзиром на то да су у доба принципата бројна питања јавног и приватног живота потпуно ослобођена утицаја религије, разумљиво је да тадањи писци у „краљевским законима” виде збирку религијских правила. Али старо римско право управо је дубоко прожето религијом, а питања приватног живота далеко су више регулисане религијским и другим ванправним нормама, но правним. Да ли је Помпоније можда са тог аспекта гледао на Збирку, а претерујући и грешећи само у томе што одредбе, сходно донекле пракси и правном животу свога времена, приписује комицијама као некадашњем законодавном телу? Тешко је са сигурношћу одговорити, с обзиром да се о њему, о његовом познавању историје римског права и његовим опредељењима заиста мало зна.¹⁴⁾

Непостојање писаних закона све до доношења Закона XII таблица, што Жирар¹⁵⁾ истиче као још јачи доказ неаутентичности „leges regiae” као законских норми, доста је дискутабилно питање, с обзиром на недостатак података о том старом времену.¹⁶⁾ Стални захтеви народа, превасходно плебејаца, за једним писаним и обнародованим законом, стална њихова борба не мора а priori бити доказ непостојања било каквих писаних прописа, правне или ванправне природе. Додуше, чудно је да Закон XII таблица, који по Ливију представља „fons omnis publici privatique iuris”,¹⁷⁾ не помиње неке установе садржане у тзв. краљевским законима. Но, разлог томе могла би бити и чињеница да су те установе већ регулисане неким постојећим прописима. Ово тим пре ако се „leges regiae” схватају као прописи више ванправне природе, с обзиром на ондашњи значај ванправних норми; а и као такви од изузетног су значаја за сагледавање положаја жене у старо доба. Уосталом, Жирар,¹⁸⁾ као и неки

¹³⁾ Рецимо одредбе о судским и несудским данима, приписане Numi (Livije, Ab urbe, I, 19); одредбе о односима између патриција и плебејаца, односно патрона и клијената, приписане Romulu (Dionisiје, Antiquitates Romanae, II, 9, 1); одредбе о ослобођеницима, приписане Serviju Tuliju (Dionisiје, Antiquitates Romanae, IV, 22, 4) итд.

¹⁴⁾ Нешто података о Помпонију износи Станојевић, О. — Gaius poster, Београд, 1976, стр. 61—63; Станојевић, О. — Гај: Институција, Београд, 1982, предговор преводу, стр. 15.

¹⁵⁾ Girard, P. — Textes de droit romain, стр. 4.

¹⁶⁾ Захтеви народа за писаним законима подразумевали су тачно одређена питања, те њихово постојање не мора унапред значити доказ непостојања било каквог писаног закона. Но, када су у питању „краљевски закони”, скоро је сигурно да их није било.

¹⁷⁾ Livije, Ab urbe condita, III, 34.

¹⁸⁾ Girard, P. — Textes de droit romain, стр. 4.

други аутори, не искључују могућност постојања архаичних правила, превасходно религијских, чији се трагови налазе и у „leges regiae”.

Негирање законског карактера одредби из „leges regiae”, када је реч о положају жене, свакако је од значаја за сагледавање степена залажења старог права у односу између полова уопште, односно за разлучивање домена права и ванправних норми по овим питањима. Истовремено, с обзиром на изразито патријархални карактер садржаних одредби,¹⁹⁾ од значаја је за сагледавање степена патријархалности старог права уопште. Остају, међутим, два централна питања. Прво, да ли је уопште у старо доба Рима било овакве или сличне збирке одредби, независно од питања њихове природе, правне или ванправне. Друго, да ли садржане одредбе, независно од питања постојања збирке у техничком смислу, заиста по садржини одговарају старом времену Рима, односно да ли баш тако формулисане, како их презентирају стари писци, потичу из старих времена. Изузетно велику тешкоћу при расправљању ових питања представља разнородност садржаних одредби, као и присуство неких несумњиво архаичних правила и норми.²⁰⁾ Отуда је врло тешко потврђивати или оспоравати старо порекло свих садржаних одредби као једној целини, а доста је тешко проценити и аутентичност свих одредби везаних за статус жене.

Да ли је у старо доба Рима, пре Закона XII таблица, било какве збирке прописа, тешко је рећи. Али је врло сумњиво да тзв. *leges regiae*, као једна целовита збирка, бар у облику који презентирају писци из доба принципата, потичу из тога времена. Колико је познато, Збирка се први пут помиње тек негде крајем републике или почетком принципата. Наиме, преко Паула²¹⁾ се сазнаје да је помиње Г. Флак, за кога се верује да је био савременик Цезара или Аугуста.²²⁾ Варон, бар судећи према сачуваним фрагментима из његових дела, не спомиње никакву збирку, а као посебну збирку не помиње је ни Цицерон.²³⁾ Помиње је В. Флак, затим Ливије, као Нумине књиге религијских права и ратних обичаја, обновљене у доба Анка Марција, као Сервијево увођење цензуса итд.²⁴⁾ Помињу је и неки други писци из следећих векова, рецимо Дионисије, Плиније, Тацит, Плутарх, Фест, као и Помпоније и Паулус итд.

Врло је чудно, међутим, и скоро несхватљиво да се Збирка не помиње читавих неколико векова, и да је не помиње ни један од писаца из друге половине републике. Чудно је да јој не посвећује па-

¹⁹⁾ Већина одредби има изразито патријархални карактер. Више речи о томе биће при анализи појединих одредби из „ краљевских закона”, под следећим насловом.

²⁰⁾ Трагови архаичног су врло бројни и отуда се најчешће и верује да је реч о правилима (углавном религијским) везаним за старо доба Рима. Више о томе в. Girard, P. — *Textes de droit romain*, стр. 4.

²¹⁾ Paulus, D. 50, 17, 144.

²²⁾ Више о G. Flacuso v. Girard, P. — *Textes*, стр. 4. и у *Nouv. Rev. Hist.*, 1902, стр. 383, н. л.

²³⁾ Cicero, *De re publica*, II, 17, 31, говори о праву установљеном од Тула Хостилија, на основу кога су објављивани ратови; превод Romas, A. — *Извори римског права*, стр. 15.

²⁴⁾ Livije, *Ab urbe condita*, I, 32; I, 42.

жњу ни Варон, кога многи сматрају једним од највећих римских научника, ни Цицерон, кога интересује старина. А Ливије, помињући неке од старих закона, не наводи изворе из којих је конкретно узео податке, док код неких других питања, везаних рецимо за старе легенде, наводи чак разлике у схватањима неких од старијих аналита.²⁵⁾ Невероватно је такође да Катон Старији, познати противник жена, не помиње збирку која садржи добар број одредби везаних за положај жене, и то изразито патријархално обојених. Додуше, није сачувано његово дело *Origines*. Али тешко је поверовати да би Катон, у чувеним говорима против жена, у којима се често позива на давна времена и истиче некадашњу наводно потпуну подређеност жене мушкарцу, пропустио да помене овакву збирку или бар неке њене одредбе.²⁶⁾ Са друге стране, интересантно је, а и симптоматично на неки начин, да извесне одредбе из Збирке имају сличности са неким Катоновим ставовима, рецимо са његовим ставом о прељуби.²⁷⁾ Ово би такође могао бити ваљан аргумент за потврду основности ставова оних аутора²⁸⁾ који сматрају да је реч, не о аутентичној збирци, но о некаквој компилацији с краја републике.

О аутору компилације, као и о изворима које је користио, нема никаквих података, а они би свакако били од значаја за оцену аутентичности појединих одредби, односно за процењивање њихове везе са старим римским временима. У коликој мери одредбе из збирке одговарају времену пре Закона XII таблица? Судећи према постојећим реконструкцијама, одредбе су врло разнородне, тако да је тешко у целини их прогласити одговарајућим или неодговарајућим том времену; тим пре што је мало других веродостојних сведочанстава о времену пре доношења Закона XII таблица. Збирка садржи нека несумњиво архаична правила,²⁹⁾ Жирар рецимо сматра да су нека од религијских правила из збирке чак можда старија од самога града, а да су касније, доста произвољно, приписана неким од римских краљева, најчешће Ромулу и Нуми.³⁰⁾ Неке од одредби, везане за грађанске и кривичне односе, изразито су религијски обојене; рецимо казна је „*sacer esto*”,³¹⁾ што такође указује на старо по-

²⁵⁾ Нпр. код легенде о Кориолану, в. Ливије, *Ab urbe condita*, III, 40, и код неких других легенди.

²⁶⁾ О Катону Старијем више код Herrmann, *Cl. — La rôle*, стр. 50—62. Неки фрагменти из Катонових говора више презентирани на стр. 58—61 овога дела рада.

²⁷⁾ Овај став ће такође касније бити презентирани; више о томе в. Herrmann, *Cl. — La rôle*, стр. 13.

²⁸⁾ Girard, *P. — Textes*, стр. 3—4; *Manuel elementaire*, стр. 14—15; Dirksen, *Vercushe zur Kritik und Auslegung der Quellen*, 1823, стр. 234; Rubino, *Untersuchungen über römische Verfassung*, 1939, стр. 399; Schwegler, *Röm. Geschic.*, I, 1867; Krueger, *Sorces*, стр. 3 итд.

²⁹⁾ Рецимо казне су религијски обојене („*sacer esto*”); За преоравање међа предвиђа се казна жртвовања боговима и орача и волова; забрањује се проливање вина на ломачу; поштован је Јупонин жртвеник и забрањено је било какво његово каљање; садржани су и подаци о старим правилима везаним за ритуал посвећивања девица весталки итд.

³⁰⁾ Girard, *P. — Textes*, стр. 3—4.

³¹⁾ „*Sacer esto*”, одредба приписана Срвију Тулију, према Festus, v. *plorare*.

рекло. Отуда и није чудно што стари писци, а по угледу на њих и неки савремени, Збирку сматрају одговарајућом старом времену Рима. Има, међутим, и одредби у којима неки подаци уопште не изгледају спојиви са временом коме се приписују, бар према досадашњим сазнањима о старом римском друштву. Такви су рецимо подаци о класној подели још у доба Ромула и надничарским пословима плебејаца,³²⁾ као и неки други.³³⁾ Иначе, највећи број одредби изнет је у форми препричавања.

Што се тиче одредби везаних за положај жене, углавном у браку и породици, тешко је на први поглед уочити неке изразите анахронизме. Наглашавање религијске форме заснивања брака, путем *confareatio*, управо упућује на стара времена. У целини гледано одредбе изражавају једно потпуно патријархално стање, а што је иначе у складу са традиционалним схватањима, какво у римској античкој, тако и у литератури новог века, о старом римском праву и римском друштву као изразито и строго патријархалном. Ваља истаћи са друге стране, међутим, да је већина оваквих схватања добрим делом базирана управо на одредбама и „*leges regiae*”. Колико су оваква схватања основана, односно у којој мери одредбе које им чине подлогу одговарају старом времену Рима, колико га верно одражавају у погледу положаја жене у породици и друштву, није лако проценити. Ово тим пре што је римско друштво до времена доношења Закона XII таблица несумњиво претрпело велике промене, израстајући из гентилног у државно уређење, а што се свакако на неки начин одразило и на положај жене, правни и фактички, мада можда не у тако великој мери како неки аутори сматрају.³⁴⁾ Отуда није једноставно оспорити било какву везу поменутих одредби са читавим овим периодом, макар да се оне, ни као део неке посебне збирке, а ни као неке издвојене одредбе, не помињу посебно све негде до времена Аугуста. Ипак, има неколико чињеница које, чини се, наводе на основану сумњу у старо, или бар врло старо порекло ових одредби.

Најпре, већ поменути анахронизми у вези са неким другим одредбама могу изазвати сумњу и у старо порекло одредби везаних за статус жене. То јесте један од разлога што неки аутори сматрају да је Збирка настала после Закона XII таблица.³⁵⁾ У сваком случају то је доказ да у њој, онаквој каква се помиње од времена Аугуста, има некаквих комбиновања старих и новијих података, што је већ довољан разлог за сумњу у аутентичност садржаних одредби уопште.

³²⁾ Одредбе приписане Ромулусу према Dionisije, *Antiquitates Romanae*, II, 9, 1. Превод Romas, A. — Извори, стр. 13. Romas такође истиче да су надничарски послови, поменути у одредби, један од анахронизама (Извори, стр. 13, н. 4).

³³⁾ Сумњива је и одредба која говори о стицању грађанства од стране робова, приписана Сервију Тулију. Ливије као први случај ослобађања робова наводи тек онај из доба завере, на почетку републике, у којој су учествовали и синови Брута (ослобађање путем *vindicta*), Ливије, *Ab urbe*, II, 5.

³⁴⁾ Herrmann, Cl. — *La rôle*, стр. 11.

³⁵⁾ Салковски, К. — Институције са историјом римског приватног права, стр. 19.

Даље, формулација одредби, односно начин њиховог препричавања и коришћена терминологија, бар код неких одредби, изгледа више одговарајућа времену с краја, но с почетка републике. Наравно, разлог томе је могла бити и тежња да се старе одредбе прилагоде новом начину изражавања; али и тиме је већ присутна могућност једног новог, можда неодговарајућег тумачења старих одредби. Међутим, оно што посебно изазива пажњу код одредби везаних за положај жене, јесте чињеница да су много више световног но религијског карактера, а што одудара од општег схватања о старом праву као изразито прожетом религијом. Из ових одредби се не види, шта би ваљало очекивати, неки посебан религијски или обичајни ритуал рецимо при отеривању или кажњавању жене, но се једноставно констатују разлози за једно или друго. Ако ништа друго, ова чињеница указује да је аутор Збирке вршио некакву селекцију одредби, или делова одредби, изостављајући нека застарела, давно превазиђена религијска правила. Збирка је у погледу ових одредби далеко од чисто религијске.

Даље, када су у питању одредбе о положају жене, како је већ истакнуто, чудно је да их не помиње Катон Старији. Посебно наглашавајући максималну подређеност жене мушкарцу у старо доба, Катон ипак не помиње конкретно неке законе или посебне одредбе. Невероватно звучи да би Катон могао учинити такав пропуст. А са друге стране, неке од одредби управо су доста сличне извесним Катоновим схватањима. Некако се намеће утисак, можда доста произвољан да су неке од одредби сачињене, или бар формулисане, по угледу на Катанове говоре. Уз то, чини се да одредбе у вези са положајем жене у браку, мада и ово може изгледати доста произвољно тврђење, или бар сувише, смело запажање, изражавају и неке аспекте стања у брачним односима из доба Аугуста; да садрже некакву комбинацију старог и новог. Нешто више речи о томе биће код презентирања и анализе појединих одредби. Но, овде ипак ваља истаћи да, с обзиром на садржину одредби о положају жене у браку, делује доста симптоматично да се оне први пут јављају, односно бар први пут помињу, баш изгледа у доба Аугуста. С обзиром на познату Аугустову политику у овој области, тешко је поверовати у случајну коинциденцију, мада и ова, као и друге изражене сумње, још увек нису апсолутно довољан доказ потпуне неаутентичности свих одредби, поменутих и других.

Постоје, међутим, извесна сведочанства, изгледа недовољно вреднована, која би могла озбиљно довести у питање нека устаљена схватања, односно која би могла озбиљније довести у сумњу старо порекло одредби о статусу жене, или бар порекло појединих њихових делова. То су подаци о положају жена у породици и друштву, садржани у бројним легендама, везаним за старо доба Рима. Разуме се да сведочанства из легенди не могу унапред и безрезервно бити прихваћена као потпуно веродостојна; али изгледа да аутентичност одредби из тзв. *leges regiae* није мање сумњива но подаци из легенди. Уз то, римске легенде имају изванредан континуитет у преношењу кроз векове. Писци из друге половине републике и из доба принци-

пата преузимају их углавном од старијих анализата, а ови највероватније из усменог предања. Иако добар број њих има етиолошки карактер, а многе од њих о жени говоре више узгредно, и извесно је да су током векова претрпеле знатне промене, легенде су ипак сачувале успомену на једно доба када је жена фактички, како у приватном, тако и у јавном животу, уживала велики углед и поштовање; када је, дакле, имала значајну друштвену позицију. А та успомена у многоме противречи стању одсликаном кроз одредбе из „краљевских закона”. Додуше, легенде не кажу рецимо да жена може некажњено извршити прељубу или да може самовољно напустити мужа, што би директно противречило одредбама из Збирке, али оне указују на једно стање у односима између полова са којим овакве појаве не изгледају спојиве; и то не зато што је жена затворена и строго чувана, као у Атини класичнога доба; не зато што је кажњавана и била строго, односно апсолутно подређена мушкарцу. Напротив, према некима од легенди, жена је уживала релативно велику слободу, не само у породици, но и у граду, односно у читавом друштву; а брачне односе одликује обострано поштовање, међусобна блискост и висока моралност брачних другова. Овакав положај жене и овакве односе брачних другова тешко је уклопити у неко драстично партијархално стање. Наиме, тешко је овакве брачне односе везати за класичну моногамију,³⁶⁾ која често, или скоро редовно, бива пратилац изразито патријархалних друштава, наравно класних и са ограниченим државним апаратом. Одредбе из „краљевских закона”, међутим, управо указују на класичну моногамију, на строго патријархално друштво, супротно подацима из легенди, као и подацима о фактичком положају жене из неких других извора.³⁷⁾

Овако различита сведочанства природно намећу дилему: којим подацима поклонити веру? У досадашњој правној литератури као веродостојна су углавном прихватана сведочанства из „краљевских закона”; и на основу њих су, много више но на основу одредби из Закона XII таблица, и формирана схватања о старом римском праву као строго патријархалном. Међутим, још пре стотинак година уочен је контраст између ових различитих сведочанстава. Истиче га Жид,³⁸⁾ а наглашава и Јеринг.³⁹⁾ Уочен је велики раскорак између правног и фактичког положаја жене, између правних и ванправних норми, али ни до данас није дато неко задовољавајуће објашњење тога раскорака. Жид овај раскорак, или како каже „демаркацију између права и обичаја”,⁴⁰⁾ истиче као посебну и значајну специфичност старог римског права.

Откуда толики раскорак и да ли је заиста присутан у старо доба Рима? Одговор у великој мери зависи од решавања питања ау-

³⁶⁾ О класичној моногамији в. Енгелс. Ф. — Порекло породице, приватне својине и државе, стр. 58—78.

³⁷⁾ О томе ће бити речи у III делу рада.

³⁸⁾ Gide, P. — Etude sur la condition privee de la femme, Paris, 1885.

³⁹⁾ Ihering, R. — L'esprit du droit romain, превод на француски, Volonja — Paris, 1886—1888.

⁴⁰⁾ Gide, P. — Etude, стр. 94—95.

тентичности поменутих одредби из „краљевских закона”, јер раскорак је у односу на њих далеко већи но у односу на одредбе из Закона XII таблица. Да ли је заиста у старо доба Рима било оваквих, овако формулисаних одредби о положају жене, независно од питања постојања неке посебне збирке прописа? Није ли можда реч о неком новом тумачењу старих, изоловано посматраних одредби, или су, што такође није невероватно, у питању неке нове творевине из доба Аугуста, заоденуте делимично у стару, религијски обојену форму? Релативно аргументовани одговор на ово питање могућно је дати једино уз анализу података о фактичком положају жене, садржаним пре свега у легендама, као и на основу уочавања неких специфичности у развоју старог римског политичког уређења и економско-породичне организације.⁴¹⁾

Интересантан је по овом питању став Кл. Ерман, тим пре што је реч о аутору, једном од изузетно ретких, који допушта могућност постојања трагова матријархата у старо доба Рима, значајно одударајући тиме од традиционалних схватања старог римског друштва као строго патријархалног већ почетком периода краљевства. Прихватајући, наиме, доста раширено схватање о етрурској цивилизацији као матријархалној и констатујући њен утицај на Рим у доба краљевства,⁴²⁾ Ерман даље каже: „Међутим, што се тиче такзваних краљевских закона, чије историјско постојање је било врло озбиљно оспоравано, ми сматрамо, (а такво мишљење је углавном допуштено), да се они сигурно односе на архаичну традицију, али ону после пада Тарквинија, јер потврђују једно стање потпуне патријархалне цивилизације, што је, сматрамо, везано за реакцију која је пратила изгон краљева”.⁴³⁾

Несумњиво је да између периода краљевства и периода републике, већ првих деценија, постоје одређене разлике, како уопште у друштвеним односима, тако и у односима између полова, односно у третману жене. На неке од разлика указују и извесни подаци из легенди, везани за период првих деценија републике. Уосталом познато је да по правилу уз процес рабања државе и права упоредо иде и процес све веће патријархализације друштва, односно процес подређивања жене мушкарцу.⁴⁴⁾ Врло је вероватно да је тај процес израженији почетком републике но у претходном периоду. Није занемарљиво ни питање реакције против Етрурије, насупрот којој се, можда уз коришћење грчког узора, тежи све израженијем патријархалном стању и брисању трагова матријархалних односа. Али је ипак мало вероватно да се по угледу на Грчку, већ одмах након пада Тарквинијеваца, приступило конкретном правном регулисању положаја

41) На неке специфичности у развоју римског друштва указао је још Енгелс, порекло породице, стр. 116—126. А врло драгоцену запажања даје и Стојчевић, Д., у поменутих радовима: Формирање ране римске државе; Облици својине у старом Риму; Gens, consortium, familia, итд.

42) Herrmann, Cl. — La rôle, стр. 9.

43) Herrmann, Cl. — La rôle, стр. 10—11.

44) Више о томе в. Енгелс, Ф. — Порекло породице, приватне својине и државе; Бебел, А. — Жена и социјализам; De Vooag, S. — Други пол.

жене онако како кажу „краљевски закони”.⁴⁵⁾ Дакле, иако је скоро сигурно да жена почетком републике има нешто неповољнији друштвени положај но раније, делимично можда и због спољних утицаја, то није довољан доказ да „leges regiae”, бар што се тиче одредби о жени, потичу с почетка републике. Скоро сви поменути разлози за сумњу у аутентичност одредби, односно у њихово старо порекло, присутни су и при варијанти коју износи Ерманова. Подаци о фактичком положају жене почетком републике, садржани у легендама, а и у неким другим изворима, иако указују на неке разлике у односу на раније доба, ипак несумњиво потврђују далеко повољнији положај жене но што кажу „leges regiae”. Раскорак између правног и фактичког положаја жене присутан је, према расположивим подацима, и у овом периоду. Уз то, не звучи довољно уверљиво да би се већ почетком републике, уз присутан револт против Етрурије и против краљевства уопште, сачинила збирка закона управо приписаних појединим од краљева.

Већ након ових неколико запажања, сматрамо, мишљење о збирци тзв. краљевских закона, као једној апокрифној неаутентичној компилацији с краја републике изгледа довољно основано, бар када је реч о одредбама у вези са положајем жене у браку и породици. А ако је тако, с правом се поставља питање основаности традиционалних, а и данас владајућих схватања о правном положају жене у старо доба Рима, базираних више на одредбама из „краљевских закона”, но на одредбама Закона XII таблица. Непостојање оваквих, најстаријем времену приписаних одредби, уз анализу фактичког положаја жене и уз уочавање неких карактеристика старог римског друштва, упућује и ка једном друкчијем погледу на одговарајуће одредбе из Закона XII таблица; упућује такође и на другачије схватање истакнутог раскорака између правног и фактичког положаја жене у старо доба Рима.

Међутим, владајућа схватања о правном положају жене у старо доба Рима, као потпуно подређеном, великим делом базирана управо на одредбама из „краљевских закона”, толико су дубоко укоренена и скоро општеприхваћена, да заиста није једноставно покренути питање њихове основаности. У сваком случају, ради њиховог излагања и уочавања њихове основе, нужно је презентирати одредбе из тзв. *leges regiae*, као једну целину, из које би се могао сагледати дух и основне идеје прописа, независно од питања њихове аутентичности. Узгред, уз текст неких одредби, овде ће бити изнета нека запажања о њиховом карактеру. Разлике међу постојећим реконструкцијама, у погледу обухваћених одредби, овом приликом нису посебно значајне. Наиме, као основа за формирање владајућих схватања у литератури су коришћени скоро сви до сада познати подаци, независно од тога да ли су, по једној или другој реконструкцији, сврстани конкретно у одредбе из тзв. „краљевских закона”.

⁴⁵⁾ „Краљевски закони” управо предвиђају изразиту подређеност жене мушкарцу и њену доста изражену обесправљеност. Чудно је, међутим, да краљевство пада због насиља над једном женом, а да „leges regiae”, потичући наводно из доба краљевства, предвиђају обесправљеност жене.

"L E G E S R E G I A E"
I. LA QUESTION D'AUTHENTICITÉ
(Extrait du travail de maîtrise)

Les lois soi-disant de rois que les auteurs de l'époque de principat mentionnent à plusieurs places, même certains comme un recueil particulier de vieux prescriptions, offrent les données très importantes de la position de la femme dans le mariage et la famille. En réalité, les conceptions dominantes du statut de la femme en droit romain le plus ancien sont basées justement sur ces données-ci, même beaucoup plus que sur celles qui sont données par la loi XII des tables; et les dispositions de la Loi sont interprétées en général conformément à celles des „lois de roi" qui se distinguent par le patriarcat marqué. Pourtant, l'authenticité de ces lois, à part celle du recueil, est très douteuse. Il y a des auteurs du début de ce siècle qui sont d'avis qu'il est question d'une compilation apocryphe non-authentique de la fin de la période de la république.

Certaines divergences du point de vue de l'origine du recueil et de la nature des dispositions contenues existaient déjà chez des auteurs romains antiques, et on rencontre dans la littérature moderne les arguments importants en faveur de la conception de la non-authenticité du recueil de prescriptions mentionné. Girard souligne qu'il s'agit prescriptions colorées de la religion qui n'avaient pas pu représenter les lois dans le sens propre du mot, et comme argument encore plus convaincant celui-ci souligne les données concernant les luttes permanentes et les exigences des lois écrites à Rome jusqu'au temps de l'adoption de la Loi XII des tables. Il est difficile de nier l'authenticité de toutes les dispositions du recueil dans son ensemble vu que celui-ci contient incontestablement certaines règles archaïques indépendamment de la nature des prescriptions, en sens formel. Pourtant, deux questions principales se posent — s'il y avait eu à l'époque ancienne de Rome un tel ou un autre recueil, et si le contenu des dispositions relatives à la femme correspond vraiment à ce temps-là.

Le recueil avait été cité pour la première fois à peu près à l'époque de César ou à celle d'Auguste. Si l'on voulait croire à son authenticité, il est étonnant, en ce qui concerne les dispositions de la femme, que Caton l'Ancien ne l'ait pas mentionné en tant que représentant éclatant de la réaction antiféministe de son temps en conformité avec laquelle l'époque antique est représenté comme l'époque du pouvoir de l'homme sur la femme. Un argument encore plus fort en faveur de la doute est le désaccord entre le droit et la vie à l'époque ancienne de Rome, quand la position de la femme est en question, c'est-à-dire le fait que les autres données, bien que la plupart d'entre elles soit contenue dans les légendes, disent que la femme jouissait effectivement à ce temps-là d'un prestige et respect exceptionnel, tandis que les „leges regiae" disent qu'elle était en pouvoir de l'homme. Les dispositions des „lois de rois" ne semblent pas compatibles avec le temps auquel elles sont attribuées, quand le statut de la femme est en question, la conception paraît fondée et qu'il s'agit de la compilation non-authentique datant de la fin de la république.

